O‘ZBEK ADABIY TANQIDIDA HAYOTIYLIK VA BADIIYLIK MEZONLARI: BAXTIYOR NAZAROV VA ABDUG‘AFUR RASULOV QARASHLARI

Abdurasulova Ziyoda Davronbek qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada Baxtiyor Nazarov va Abdug‘afur Rasulovning adabiy-tanqidiy qarashlari qiyosiy tahlil qilinadi. B. Nazarovning hayotiylik va estetik mezon, A. Rasulovning badiiylik, talqin va baholashga doir qarashlari yoritilib, ularning bugungi filologik ta’lim uchun ahamiyati ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: adabiy tanqid, Baxtiyor Nazarov, Abdug‘afur Rasulov, hayotiylik, badiiylik, estetik mezon, talqin, baholash, tanqidchi mahorati.

Annotation: The article comparatively examines the critical views of Baxtiyor Nazarov and Abdugafur Rasulov. It focuses on Nazarov’s concepts of vitality and aesthetic criteria and Rasulov’s ideas on artistry, interpretation and evaluation, emphasizing their significance for philological education.

Keywords: literary criticism, Baxtiyor Nazarov, Abdugafur Rasulov, vitality, artistry, aesthetic criterion, interpretation, evaluation, critical thinking.

Аннотация: В статье сопоставляются литературно-критические взгляды Бахтиёра Назарова и Абдугафура Расулова. Рассматриваются категории жизненности, художественности, эстетического критерия, интерпретации и оценки, а также значение их научного наследия для современного филологического образования.

Ключевые слова: литературная критика, Бахтиёр Назаров, Абдугафур Расулов, жизненность, художественность, эстетический критерий, интерпретация, оценка, мастерство критика.

Adabiy tanqid badiiy jarayonning faol sohasi bo‘lib, asarning hayot bilan aloqasi, estetik qimmati, muallif mahorati va kitobxon tafakkuriga ta’sirini baholaydi. XX asrning ikkinchi yarmi o‘zbek tanqidchiligida bu vazifani nazariy jihatdan chuqurlashtirgan olimlar orasida Baxtiyor Nazarov va Abdug‘afur Rasulov alohida o‘rin tutadi. Ularning uslubi turlicha bo‘lsa-da, har ikki munaqqid uchun asarni dalil va estetik mezon asosida tahlil etish bosh tamoyildir.

Baxtiyor Nazarov tanqidiy tafakkurida hayotiylik markaziy mezonlardan biridir. U hayotiylikni voqelikni oddiy ko‘chirish emas, san’atkor tomonidan qayta idrok etilib, badiiy shaklga aylantirilgan haqiqat sifatida anglaydi. “Hayotiylik — bezavol mezon” kitobida ayrim she’rlarni anglash uchun ularni qayta-qayta o‘qish, ramziy

ma’no va fikriy tig‘izlikni his etish zarurligi ta’kidlanadi [1. 167]. Demak, Nazarov uchun oson o‘qilish bilan badiiy qiymat ayni tushuncha emas.

Nazarov tanqidchi uslubi va mahoratini ham alohida ilmiy muammo sifatida kuzatadi. Adabiy tanqid tarixiga oid tadqiqotlarda uning M. Qo‘shjonovda shakl va mazmun birligi, O. Sharafiddinovda estetik tahlil, L. Qayumovda hayotiy asos, S. Mamajonovda poetik mahorat masalalariga kuchli e’tibor qaratilganini qiyosan ko‘rsatgani qayd etiladi [3. 356–357]. Keyingi tadqiqotlar esa Nazarov tanqidchiligiga xos xolislik va tahliliy fikrni alohida belgi sifatida baholaydi [4. 47]. Bu xususiyatlar uning Behbudiy, Fitrat va Cho‘lpon merosiga yangicha mezonlarda murojaat etishida ham ko‘rinadi.

Abdug‘afur Rasulov tanqidiy tafakkurida badiiylik tushunchasi yetakchi o‘rin egallaydi. “Tanqidchilik ufqlari”da tanqid adabiyotshunoslik, estetika va falsafa bilan yaqin aloqada bo‘lsa-da, o‘z vazifasi va fikrlash tabiatiga ega soha sifatida talqin qilinadi [5. 7–10]. Rasulov nazarida tanqid faqat ilmiy xulosa chiqarish emas, balki kitobxon va ijodkor bilan muloqotga kirishadigan faol estetik tafakkurdir.

Rasulov badiiy asarni tahlil qilishda matnning ichki tuzilishi va obrazlarning asar butunligidagi vazifasiga e’tibor beradi. U katta nasrdagi obrazlarni shunchaki “birinchi” va “ikkinchi darajali” guruhlarga ajratish yetarli emasligini, har bir obrazning aniq badiiy vazifasi borligini ta’kidlaydi [2. 109–110]. Shuningdek, shakl va mazmunni bir-biridan uzilgan hodisa sifatida emas, yaxlit estetik tizim sifatida ko‘rish kerakligi ilgari suriladi [2. 70]. Bu qarash tahlilni syujet bayonidan chiqarib, matnning ichki poetik mexanizmini anglashga olib keladi.

Rasulov talqin madaniyatiga ham katta ahamiyat beradi. Uningcha, badiiy asar muallif tomonidan yaratiladi, ammo o‘qish jarayonida kitobxonning estetik tajribasi bilan qayta anglanadi. “Badiiylik — bezavol yangilik”dagi mulohazalarda asar strukturasini shakl, mazmun va uslubning o‘zaro aloqasi doirasida ko‘rish zarurligi ko‘rsatiladi [2. 200–201]. Shu bois tanqidchining vazifasi tayyor hukmni takrorlash emas, matndagi ma’no qatlamlarini dalil bilan ochishdir.

Baxtiyor Nazarov va Abdug‘afur Rasulov qarashlarini qiyoslaganda, Nazarov ko‘proq adabiy jarayon, tarixiy taraqqiyot, tanqidchi mahorati va hayotiylik mezoniga e’tibor qaratsa, Rasulov badiiylik, talqin va tanqid metodologiyasini chuqurlashtiradi. Shu bilan birga, ikkalasi ham tanqidning quruq hukm yoki shiorga aylanib qolishiga qarshi turadi. A. Rasulov va N. Xudoyberganov taklif qilgan davrlashtirish ham tanqidni o‘zgarib boradigan tarixiy-estetik jarayon sifatida anglashga asoslangan [3. 40].

Ikki olim faoliyatida tanqidchi shaxsiga qo‘yiladigan talab ham yaqqol seziladi. Nazarov uchun munaqqid avvalo o‘z estetik mezoniga ega, adabiy jarayonni tarixiy xotira bilan bog‘lay oladigan va bahoda mas’uliyatni unutmaydigan tadqiqotchidir. Rasulov esa tanqidchining matnni chuqur o‘qishi, turli talqin imkoniyatlarini hisobga

olishi va hukmni dalil bilan mustahkamlashiga urg‘u beradi. Shu jihatdan ularning merosi tanqidni “yoqdi–yoqmadi” darajasidagi subyektiv munosabatdan chiqarib, ilmiy asoslangan estetik mushohada darajasiga olib chiqadi.

Bugungi filologik ta’lim uchun bu ikki munaqqid merosi ayniqsa muhim. Nazarovning hayotiylik va estetik mezon haqidagi qarashlari asarni zamon bilan bog‘lab, badiiylikni unutmasdan o‘qishga o‘rgatsa, Rasulovning talqin va matn strukturasiga e’tibori har bir fikrni matndan dalillash ko‘nikmasini shakllantiradi. Talaba dars jarayonida bir asarga berilgan turli baholarni qiyoslashi, ularning qaysi dalil va mezonga tayanganini aniqlashi mumkin. Bunday yondashuv tayyor xulosani yodlash o‘rniga matn bilan mustaqil ishlash, fikrni asoslash va boshqacha talqinga hurmat bilan munosabatda bo‘lish madaniyatini rivojlantiradi. Xulosa qilib aytganda, Nazarov va Rasulov o‘zbek tanqidchiligining ilmiy va estetik imkoniyatlarini kengaytirgan ikki muhim yo‘nalishni ifodalaydi. Ularning merosi yosh filologning mustaqil fikrlashi, tahlil madaniyati va kitobxonlik didini rivojlantirishda ham dolzarbligini saqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nazarov B. Hayotiylik — bezavol mezon. – Toshkent: Yosh gvardiya, 1985.
2. Rasulov A. Badiiylik — bezavol yangilik: ilmiy-adabiy maqolalar, talqinlar, etyudlar. – Toshkent: Sharq, 2007. – 336 b.
3. Nazarov B., Rasulov A., Qahramonov Q., Ahmedova Sh. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi: darslik. – Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 432 b.
4. Yo‘ldoshev B. O‘zbek adabiy tanqidi tarixi. – Toshkent: Fan, 2023.
5. Rasulov A. Tanqidchilik ufqlari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1985. – 149 b.
6. Rasulov A. Tanqid, talqin, baholash. – Toshkent: Fan, 2006. – 231 b.